

Két esztergomi érseki nyaralókastély,

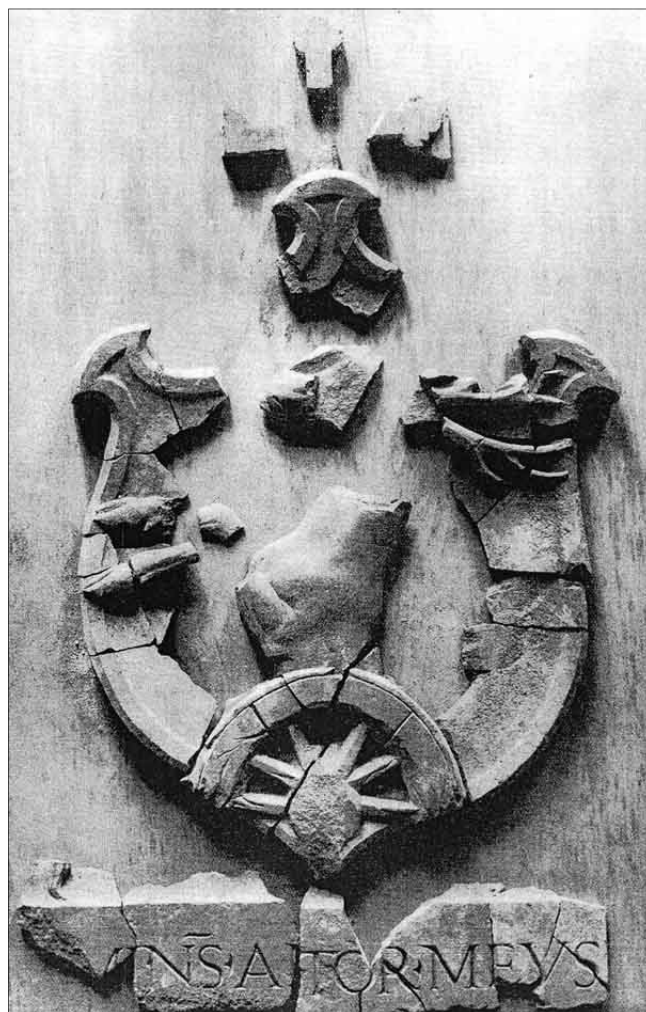
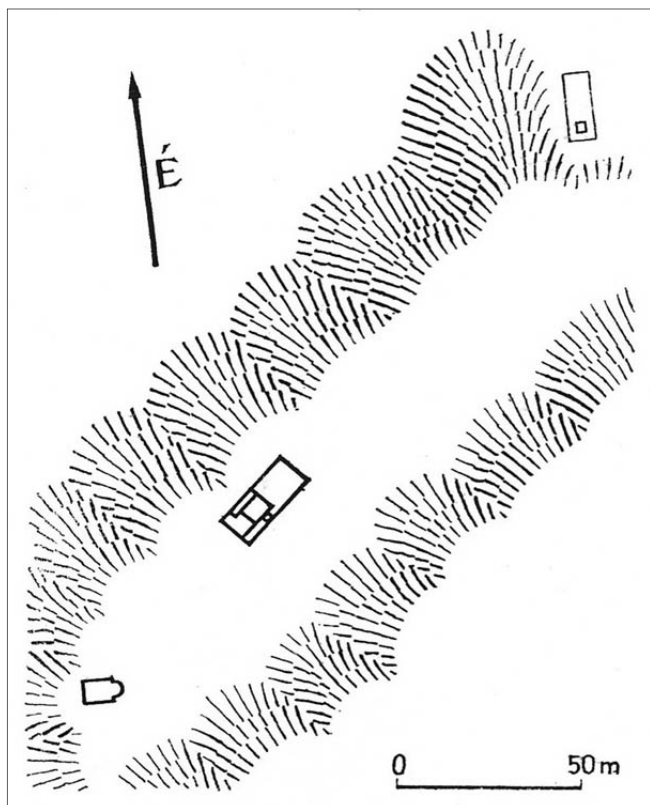
az ákospalotai és a maróti (marótpusztai) villa története a késő középkorban

A 1526-os mohácsi katasztrófát megelőző mintegy másfél-két évtizedben az esztergomi metropolitának két nyaraló- vagy vadászkastélya is állt a Dunántúl északkeleti részén, székhelyük szűkebb térségében. A feltehetően később emeltetett – a szakirodalomban tévesen szentgyörgymezeinek is nevezett – palotaszerű villaépület az érsek székvárosa közvetlen közelében, az érseki vártól kelet-délkeleti irányban légvonalban mintegy 5,5, az úrkúti úton bő 6 km-re, az Ákos nemzetség egykori ottani birtokközpontja nyomán, többnyire Ákospalotája néven ismert helyen, a Dobogó-hegy északnyugati oldalában, a kerek-tói (északabbi) Barát-kút mellett feküdt (koordinátái: É 47.7913, K 18.8100).¹ Palota birtokban az esztergomi főegyház már a XIV. század második felében is rendelkezett tulajdonrészével, amelyből más fekvőségekkel együtt egy Csernavölgy nevű szőlőst Kánizsai János érsek (1387–1418) 1391-ben, általa való megalapításakor a várbeli Szent István első vértanú-társaskáptalannak adományozott. 1394-ben Zsigmond király a főpaprak, illetve az ő révén az érsekségnek adta az akkor Pilis megyéhez tartozó Ákospalota birtokot.² Két évvel később János érsek a jószágot Bajon és a szomszédos Szamárd falvakkal egyetemben továbbadományozta az esztergomi székesegyház északi részén lévő Szűz Mária-kápolna igazgatójának, akit be is iktattak azok birtokába. 1399-ben azonban – pápai jóváhagyással – a Nagy-Hont vármegyei tizedekért csere útján visszaszerezte Ákospalotáját és Szamárdot. A metropolita, illetve az érsekség ezután valószínűleg közel két évtizedig tulajdonolta a szóban forgó fekvőséget, majd 1418-ban végleg lemondott arról a Boldogságos Szűz-kápolna javára.³

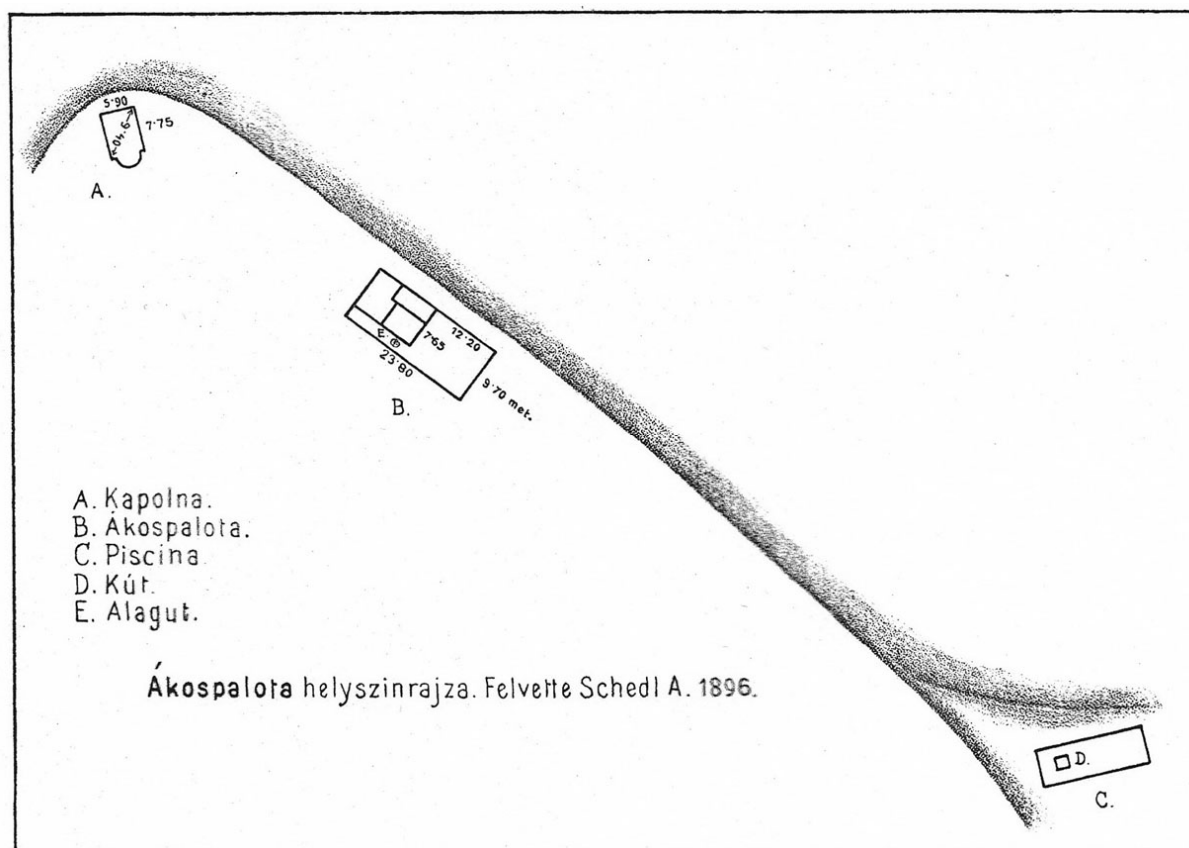
A palotát, amely feltehetően azonos az Ákos nemzetség által a XIII. század vége táján emeltetett és talán később, az Anjou-korban átalakított-kibővített főúri lakóépülettel, csak 1484-ben említik. Ekkor a palotát környező, erdősült területet, nyilván egykori birtokosai, a törzsökös és igen előkelő Ákos *genus* nyomán Ákos-erdőnek hívták, maga a palota pedig a szintén a Szent Adalbert-székesegyházban állt Szent Miklós-oltár javai közé tartozott.⁴ Az oltár *rectora* – igazgatója, vagy régi elnevezéssel oltármestere – bizonyos Graboriai Miklós kanonok volt az 1480-as évek második felében, amennyiben, mint egyébként felettébb valószínű, e palotaépület vagy udvarház

azonos a nem sokkal később, 1515 körül Bakócz Tamás esztergomi érsek (1497–1521) „vidéki” nyaralójául szolgált palotával. Alighanem tőle, vagy valamely utódától szerezte meg a század utolsó évtizedeiben működött primások valamelyike. Leginkább magára, az 1500-ban presbiterbíbrosi rangra, majd 1507-ben a címzetes konstantinápolyi pátriárkaságba emelkedett, és 1490-től egészen haláláig a magyar fő- és titkoskancellári méltóságot is betöltött Bakóczra gondolhatunk, vagy esetleg szóba jöhet közvetlen előde, a hasonlóképp bíbornokká lett Estei Hippolit érsekségi adminisztrátor (1486–1497), Beatrix királyné anyai unokaöccse is.⁵ A palota reneszánsz stílusú, az újfajta kényelmi elvárások, valamint esztétikai igények szerinti átalakítása mindazonáltal bizonyosan Bakócz Tamáshoz köthető. Hippolit ugyanis, mint alább látni fogjuk, a maróti érseki nyaraló- vagy vadászkastélyon végzetett el hasonló munkálatokat, minden valószínűség szerint azért, mert ha az ákospalotai, vagy imént említett, másik nevén: Ákos-erdei palota tulajdonát képezte is egyáltalán, Marótot nyilvánvalóan jobban kedvelte, és az elsőbbséget élvezett Ákospalota birtokkal szemben.

Hogy valóban Tamás bíboros-érseket tekinthetjük az Ákosok kora középkori palotája átépítőjének, és egyben alkalmasint kizárólagos felújítatójának, három, a romterületről származó, akkoriban sejtetően a palota előoldalát díszítő, kőből készült lelet valószínűsíti: a főpap két, XVI. század eleji címertöredéke, valamint bíbornoki jelmondatának nemkülönben töredékes maradványa. Az értékes, szépen kimunkált kőfaragványokat szürke palából, illetőleg sárgás mészmárgából készítették az egyházfejedelmi mottó rövidítéseinek feloldásával: *Deus adiutor et protector meus.* (Az Úr a segítőm és a védelmezőm.)⁶ Maga a palota vagy villa ekkorra vélhetően már csaknem teljesen elnéptelenedett, az Árpád-kori eredetű Ákospalota falucska kicsiny, mindössze 10 x 6 méteres templomának közvetlen szomszédságában, attól mintegy 55 méterre, északkelet felé állt. Az érseki nyaraló sem volt különösebben nagyobb építmény, alapja 23,8 x 9,7 méter oldalhosszúságú téglalap, hosszanti tengelye délkelet-északnyugati irányú. Fő, külső falait lecsiszolt kváderkőből húzták fel, de alighanem jobbra faragott hasábkő lehetett a belső, termegosztó falak anyaga is.⁷ A hasonló rendeltetésű hazai és térségünkbeli példák alapján gyaníthatóan legalább kétszintes épület volt, és az emeleti szintre (esetleg szintekre) fából épített lépcsőn lehetett feljutni. Bakócz primás magánhasználatú, némi elvonultságot, nyugalmat biztosító helyiségeit és a vendégek pihenését, kényelmét szolgáló szobákat valószínűleg itt, az emeleten alakították ki. A jelek szerint pincével is rendelkezett palotától

északkeleti irányban, 130 méterre, egy meredekebb domb lábánál található a napjainkban „Barát” néven közismert kút, avagy forrás felett, illetve köré vízlépcsővel és csobogóval ellátott kútház épült, amely mellett, vélhetően az Itáliában divatozott módi szerint, egy körülbelül 20 x 20 méteres dísztavat is létrehoztak.⁸

Jóllehet az Esztergomot környező hegyvidék, a szomszédos hegységekhez hasonlóan, híresen bővelkedett mindenféle vadban, a metropolita, kísérete és esetleges vendégei szórakozására – vélelmezhetően ugyancsak Bakócz érseksége idején – vadaskertetet is létesítettek a birtokon.⁹ Két évtizeddel később, 1536-ban írt Hungaria című országleírásában Oláh Miklós majdani esztergomi érsek (1553–1568) egy nem egyértelműen azonosítható – talán dömösi – királyi udvarház kapcsán a következőket jegyezte le az ákospalotai primási nyaraló- vagy vadászkastélyról: „A Duna partjára néz és körülbelül a hegláb szélén van egy másik királyi palota, ezt gyönyörű kert és az esztergomi érsek vadaskertje veszik körül, és amely Esztergomtól egy olasz mérföldre fekszik.”¹⁰ A vadsparkban a középkorban és a Kárpát-medencében még jelentős számban élő bölények is voltak. Amikor 1527–1528 fordulóján – szinte napra pontosan egy évvel ellenfele, Szapolyai János király nemkülönben huzamosabb esztergomi tartózkodása után – I. Ferdinánd király az érseki székvárosban időzött, egy példány kitört a vadaskertből. Ferdinánd, aki minden bizonnyal az őt, valamint egy évvel korábban riválisát, János királyt úgyszintén megkoronázó Várdai Pál esztergomi érseknél (1526–1549) vendégeskedett, értesülvén a hírről, hamarjában vadászatra indult, hogy a számára nem szokványos nagyvadat elejtse. A december végi, alighanem kemény fagyban zajlott vadászat kis híján tragikusan zárult: a fellelkesült uralkodótól elmaradt, majd leszakadt a kísérete, és a vidéket egyáltalán nem ismerő Ferdinánd egykettőre el is tévedt a város feletti hegyek között. Már régen besötétedett, és hiába keresték mindenfelé a rengetegben, így sokan már a legrosszabbtól tartottak, sőt némelyek kezdték elsiratni, míg végre éjfél tájt – nyilván erősen átfagyva – előkerült valahogy. A kalandos és sajnos ismeretlen eredményességű vadászatról Siegmund von Herberstein báró, a Habsburgok számos európai udvarban megfordult diplomatája 1527-es moszkvai küldetése kapcsán számolt be.¹¹ Ferdinánd esztergomi tartózkodásának emlékeként tarthatjuk számon, sőt állítólag az ákospalotai érseki kastély romjai között találták fel azt a míves, értő kézzel megmunkált, kör alakú bronztárcsát, amelyet a Habsburg-házbeli király 1526-tól használt, nagyobb címere díszít.¹²

A palota ezek szerint valószínűleg nem pusztult el a török hódítóknak a mohácsi csata utáni hetekben végrehajtott kíméletlen rablóhadjárata során, amikor egyebek mellett Esztergomot is megtámadták. Legkésőbb azonban 1543-ban, Esztergom elestekor Ákospalota is áldozatul esett a módszeres török pusztításnak. A szultáni csapatok a környékbeli településekkel, valamint

a szomszédos románkori templommal együtt kifosztották és lerombolták az érseknek itteni kastélyát is.¹³ Az azóta pusztuló romokat, amelyek köveinek egy részét az újkorban esztergomi építkezésekhez bontották ki és hordták szét, az 1890-as évek elején Knauz Nándor (1831–1898) címzetes püspök, a középkori magyar egyháztörténet kiváló tudósa tárta fel. Az egykori település és a palota területéről ismert, ma a Balassi Bálint Múzeumban őrzött leletek zöme az ő ásatásai nyomán kerültek elő és maradtak fenn.¹⁴

A Jagelló-kori esztergomi érseknek másik, északkelet-dunántúli vidéki nyaralója vagy vadászkastélya – az egyébként örökös főispáni joghatóságuk alatt álló – Esztergom vármegye délnyugati határán, a Gerecse középső részén, annak legmagasabb, névadó csúcsa közelében, a XVI. századi török dúlások idején elpusztult Marót falu területén épült fel. Az akkor többnyire Genemarotyának nevezett birtokot a szomszédos Bajóttal és a szintén Esztergom megyebeli Újfaluval, Süttővel, valamint a komáromi Moccsal egyetemben Zsigmond király 1388-ban adományozta Kanizsai Jánosnak és általa az esztergomi érsekségnek.¹⁵ 1399-ben a metropolitának már állt egy háza Maróton, amit egy ekkor és ott, a jelenlétében kiadott közjegyzői oklevélben rezidenciájának neveztek. Felmerült, hogy Zsigmond is megfordult volna a gerecsebeli Maróton, sőt több alkalommal: 1390-ben, 1400-ban és talán 1402-ben is ellátogatott az érsek ottani birtokára. Véleményünk szerint azonban ez mind a három dátum vonatkozásában kizárható, vagy mert a király bizonyosan másutt, az ország egészen más részén vagy külföldön tartózkodott, vagy amiatt, mert valójában a Bars, esetleg Hont megyei Maróton időzött.¹⁶ A XV. század folyamán az esztergomi főegyház megszakítás nélkül és feltehetően zavartalanul tulajdonolta Marót birtokot. A fekvőség Kanizsai János utódai közül csak Estei Hippolit érsekségi adminisztrátor érdeklődését keltette fel, aki talán egy Bajót környéki kirándulása vagy vadászata alkalmával kereste fel a falut. Az igen szép környezetben lévő, kiterjedt, sűrű és vadban módfelett gazdag erdőségektől körülölelt Marót nyomban megtetszett az ekkoriban is csupán hét-nyolcéves főpapnak, aki el is határozta, hogy ott kastélyt építtet.¹⁷

A munkálatok már 1487-ben megkezdődtek, és – jelentős, legkevesebb 300 dukátra rúgó anyagi ráfordítással – 1490-ig folytak. Hippolit esztergomi számadáskönyvei nagyrészt fennmaradtak, ezen forrásból az építkezés költségei tételesen ismertek, és az igen sűrű bejegyzések adataiból tudjuk, illetve feltételezhetjük azt is, hogy a palota vagy kastély emeletes, kőtornyos, tornácos építmény volt, ablakaihoz márványt

használtak, java részét pedig – így talán a földszinti belső és külső falakat is – fenyőfából emelték.¹⁸ A számadáskönyvekben csak háznak (casa) mondott épület Marót délnyugati sarkában, közvetlenül a Bajót felől jövő út jobb (északi) oldalán, a falu temploma és az érdekes módon – az ákospalotai kastély mellett lévő forráshoz hasonlóan – szintén Barát-kútnak nevezett vízfeltörés között, azoktól egyaránt hozzávetőleg 250 méterre állt (koordinátái: É 47.6885, K 18.5338). A lelőhelytől délre található forrás elnevezése egyébként minden bizonnyal onnan ered, hogy a helyi hagyomány a romokat tévesen a Templos Rend kolostorának tartotta. Rendkívül csekély maradványai sajnos olyannyira rossz állapotúak, hogy fő alaptereiket pontosan megállapítani nem lehetett: a Balassi Múzeum régészei az 1970-es években 25 x 15 méteresre becsülték.¹⁹ A munkálatokban a gyermek primás – az esztergomi érseki palota egyidejűleg folyó, nagy-szabású felújításán-csinosításán évekig foglalkoztatott – díszkályhakészítő mestere, Kaza Mihály is rész vett, a maróti vadászkastély tehát fűthető helyiségeivel alighanem a téli ott-tartózkodás igényeinek is megfelelt.²⁰ Hippolit egyetlen megőrződött, Maróton kiadott oklevele épp a késő őszi időszakban, 1495. november 1-jén kelt. Az ekkor már a bíborosi kollégium tagjai közé tartozó érsekségi kormányzó gyaníthatóan többször ellátogatott gerescei birtokára, és 1495 végén bizonyosan több napig maradt Maróton, október 25-én ugyanis helynöke, Tommaso Amadei Esztergomból ide címezte neki egy levelét.²¹ Hippolito de Este szóban forgó maróti tartózkodásának nagyon gyakorlatias oka lehetett: szeptemberben ismét megjelent a pestis Magyarországon, és rengeteg áldozatot szedve egészen 1496 márciusáig tombolt; az pedig sok száz éve közismertnek számított, hogy járvány idején ajánlatos a nagyobb, népesebb településeket messzire elkerülni, és a fekete halál pusztítását eldugott, minél kevésbé lakott helyen átvészelni.

1497 végén, miután az egri püspöki székért Hippolittól megszerezte az esztergomi érsekséget, Bakócz Tamás lett Marót és a többi, majdnem 100 érseki falu ura.²² Az ekkoriban már 50-es éveinek járó, és emiatt, valamint az országos ügyekben való nagyfokú és szerfelett megterhelő elfoglaltsága okán csak ritkán vadászgató prelátus mellőzte az előde által emeltetett, és székhelyétől viszonylag távol eső kastélyt, és később, mint láttuk, az ákospalotai

nyaralón végeztetett el átalakításokat. A jóval korábban érseki kézbe került maróti kastély története előbb is ért véget, mint az Esztergom keleti határában fekvő társáé. Minden bizonnyal 1526. szeptember közepén a Marótra menekült, magát ott elsáncolt, és napokig kitaróan védekező, legalább 10–13 000 szerencsétlen magyar lemészárlásakor foglalták el, fosztották ki és tették a földdel egyenlővé a győztes török hódítók.²³ A két, egykor számottevő anyagi ráfordítással létesített, valamint modern, reneszánsz művészi igénytel kicsinosított, és immár közel félezer éve porladó érseki kastély, illetőleg néhai, magas rangú tulajdonosaik és időszakos lakói, vendégei emlékére a Balassi Bálint Múzeum gyűjteményébe került két-három tucatnyi lelet őrző.

Jegyzetek

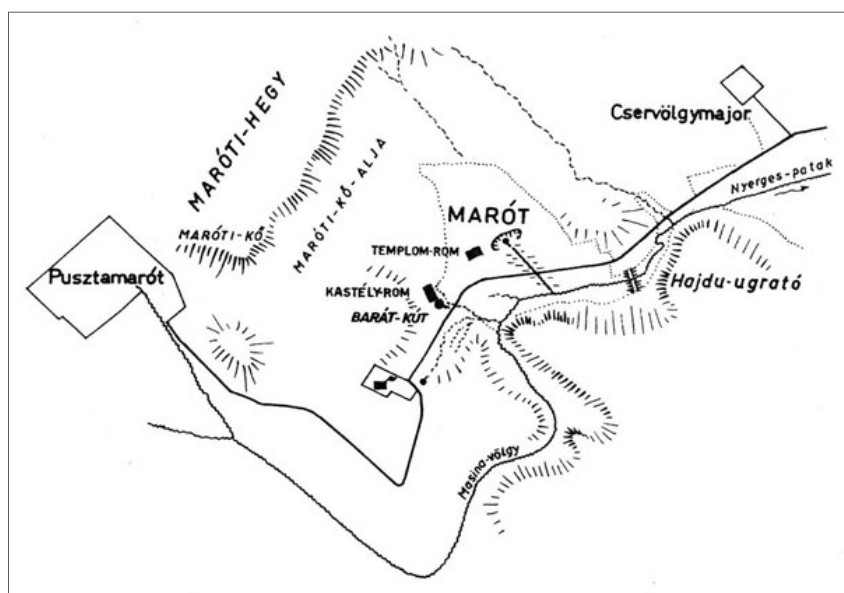
¹ BALOGH Jolán: Az esztergomi Bakócz kápolna. Bp., 1955. 8., 41., 48.: 13. jegyz., 56.: 161. jegyz.; ZOLNAY László: Esztergomi érsekek palotái a középkorban. In: Művészettörténeti tanulmányok. A Művészettörténeti Dokumentációs Központ évkönyve 1959–1960. Szerk. DÁVID Katalin, NÉMETH Lajos. Bp., 1961. 201–228., e helyt: 218–220.; Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a Dorogi járás. Írta HORVÁTH István, H. KELEMEN Márta, TORMA István. Magyarország régészeti topográfiája. 5. Bp., 1979. (a továbbiakban: KMRT) 219–221.

² Zsigmondkori oklevéltár. I–II/1–2. kötet. Összeállította MÁLYUSZ Elemér. Bp., 1951–1958. (a továbbiakban: ZsO I–II.) 2315., 3423., 3522. sz.

³ ZsO I. 4386., 4417., 5649., 5831. sz.; Zsigmondkori oklevéltár. VI. kötet. MÁLYUSZ Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette BORSA Iván Bp., 1999. 1794. sz.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 236–334.; ZOLNAY, 1961. 219.; KOLLÁNYI Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 115.

⁵ VOIT Pál: Gyarmati Dénes mester és a régi magyar építőgyakorlat. In: Művészettörténeti tanulmányok.

A Művészettörténeti Dokumentációs Központ évkönyve 1954–1955. Szerk. DÁVID Katalin. Bp., 1957. 58.; KMRT 220–221.

⁶ BALOGH 8., 56.: 161. jegyz.; KMRT 219.

⁷ ZOLNAY, 1961. 218.; KMRT 219., 221.

⁸ ZOLNAY, 1961. 218.; KMRT 219–220.; BENKŐ Elek: Történelem sárból és iszapból. In: Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére. II. kötet. Szerk. HORN Ildikó, LAUTER Éva, VÁRKONYI Gábor, HILLER István, SZIRTES Zsófia, BALOGH Zsuzsanna, PÁSZTOR Katalin, TAMÁS Máté. Bp., 2016. 19–20.

⁹ KMRT 220.

¹⁰ OLÁH Miklós: Hungária. Athila. A Hungarát ford. Németh Béla. Bp., 2003. 25.

¹¹ Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten. Összegejtötte és jegyzetekkel kísérte SZAMOTA István. Bp., 1891. 148–149.; ZOLNAY, 1961. 219.

¹² Az „Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat” régiség-gyűjteményének leltára. Felvette: NÉMETHY Lajos. In: Az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat harmadik évkönyve. Szerk. RÓZSA Vitál. Esztergom, 1900. 95–147., itt: 129–130.; KMRT 219.

¹³ KMRT 221.; ZOLNAY László: A középkori Esztergom. Bp., 1983. 198.

¹⁴ WALTER Gyula: Knauz Nándor. Emlékbeszéd. Esztergom, 1899. 62–63.; NÉMETHY 107–109.

¹⁵ ZOLNAY, 1961. 221.; ZsO I. 824. sz.

¹⁶ ZsO I. 6187. sz.; KMRT 269.; ENGEL Pál – C. TÓTH Norbert: Királyok és királynék itineráriumi (1382–438). (Itineraria regum et reginarum Hungariae [1382–1438]). Bp., 2005. 63., 145.

¹⁷ VOIT 58.; KMRT 269.

¹⁸ VOIT 58–59.;

¹⁹ KMRT 269.

²⁰ VOIT Pál: Magyar keramikatörténeti tanulmányok. I. In: Művészettörténeti Értesítő. 3/1. (1954) 113–115.

²¹ DF 237 686.; KIRÁLYNÉ BELCSÁK Eszter: Tommaso Amadei esztergomi érseki helynök esztergomi levelei a Modenai Állami Levéltárban (1495–1505). In: Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban. Szerk. DOMOKOS György, MÁTYUS Norbert, Armando NUZZO. Piliscsaba, 2015. 149.

²² FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal II. kötet. A konstanci zsinattól a mohácsi vészig. Bp., 1902. 255–256.; Bakócz egészen kivételes pályafutására: FRAKNÓI Vilmos: Erdődi Bakócz Tamás élete 1442–1521. Bp., 1889.

²³ ZOLNAY, 1961. 222.; SCHMIDT Zsuzsa: Maróti csata, 1526. szeptember 13–15. (A Mohács utáni napok, különös tekintettel a maróti csatára.) Nyergesújfalú, 2007.; KÁDÁR Tamás: „Kis Mohács” a Gerecse szívében: a maróti csata (1526). In: Honismeret. 46/1. (2017) 47–52.

Zágorec-Csuka Judit

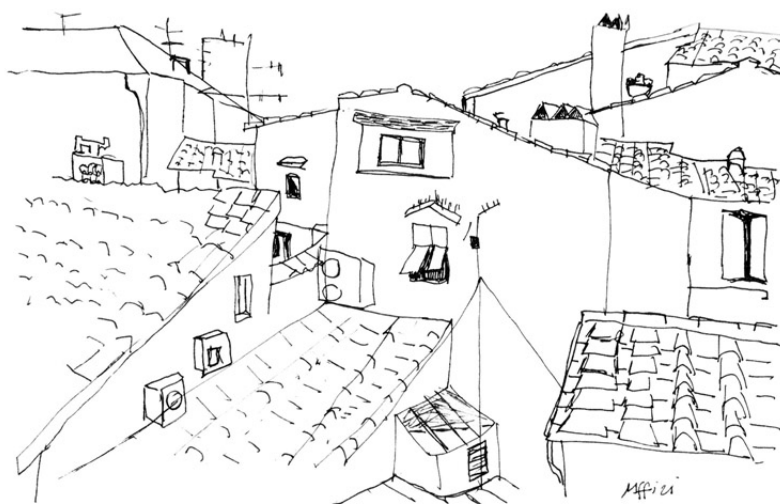
Karácsonyi vers

Azt mondják, hogy egyszer
majd minden a helyére kerül,
télen leesik a hó és befedi a mezőket,
tavasszal kinyílik a bimbó és árasztja
az illatát, ősszel megérik a szőlő
és bor lesz belőle.

Azt mondják, hogy egyszer
visszafelé fog forogni
a homokóra, s visszahozza
a gyermekéveimet, talán
visszatérhetek anyám méhébe.

Azt mondják, hogy Isten is
újra leszáll a Földre, s újra
Emberré válik és bekopog
minden szenvedő ember
ablakán, megvigasztalja őket.

Azt mondják furcsa időket
élünk, furcsák a hajnalok,
furcsák a nappalok és furcsák
az éjszakák is, azt mondják,
hogy ilyen az élet.

Murczin Evelin rajza